

**KUJTIME NGA JETA IME NË
PALLATIN E KULTURËS NË
BURIZANË**

Gusht 1975 – qershor 1983

KUJTIME NGA JETA IME NË PALLATIN E KULTURËS NË BURIZANË

Gusht 1975 – qershor 1983

Si u gjeta unë në Burizanë?

Pas përfundimit të shkollës u emërova në një fshat të quajtur Burizanë, i cili kishte fituar emër në të gjithë Shqipërinë si një Kooperativë e Bashkuar e Tipit të Lartë të asaj kohe, e njohur si një nga më të mirat në vend. Më vonë, ky fshat u bë edhe më i njohur për shkak të komedisë së Adelina Balashit, *Pallati 176*, ku aktori Anastas Kristofori e përmend disa herë Burizanën, sikur të ishte në fund të botës, kur në fakt ndodhej vetëm 30 kilometra larg Tiranës.

Aty, në atë kohë, po ndërtohej një pallat kulture. E quaja kështu sepse ndërtesa u bë një nga më të bukurat në Shqipëri — jo vetëm për një fshat, por edhe në krahasim me shumë qytete të kohës. Në fakt, ajo ishte një Shtëpi Kulture fshati, ku për disa vjet “gëloi” lëvizja amatore, dhe njerëzit e lodhur nga jeta e vështirë, puna e rëndë, privacionet dhe varfëria ekonomike gjenin një farë prehjeje, qetësie dhe argëtimi.

Gjëja e parë që më ra në sy ishte një ndërtesë e vogël, njëkatëshe, e suvatuar nga jashtë dhe e lyer mirë me gëlqere. Në fasadën ballore nga rruga kryesore kishte dy dyer: njëra ishte zyra e Postë-Telegrafës së fshatit, ndërsa tjetra një kafene e vogël.

Prita pak, si një njeri krejtësisht i huaj në atë vend, me shpresën se do të takoja ndokënd me të cilin të shkëmbeja

ndonjë fjalë. Kur pashë se nuk kishte askënd atypari, vendosa të hyj në zyrën e Postë-Telegrafës.

Aty ishte një vajzë e re, që mësova se quhej Zoje Mera. Ishte shumë e sjellshme dhe, kur i thashë se isha caktuar të punoja në Shtëpinë e Kulturës, pashë që i ndritën sytë. Brenda pak minutash, ajo më tregoi se Pallati i Kulturës sapo kishte filluar të ndërtohej. “I duheshin edhe disa punime” – më tha ajo – “dhe se po bëheshin përpjekje për ta pajisur sa më mirë.”

Ajo shtoi se pallatin e kishte marrë përsipër ta ndërtonte vetë Rrema i Sefës.

Zoja më tha: “Rrema është me pushime në Kavalishencë, në Durrës, pasi ai pushon me udhëheqjen e lartë dhe nuk është këtu që të paraqitesh në punë.”

Unë i thashë se jam i caktuar nga shteti, domethënë nga Seksioni i Arsimit dhe Kulturës, dhe jo nga Seksioni i Bujqësisë. Por Zoja i dinte mirë punët. Ajo më tha se këtu edhe shtet, edhe parti, edhe kooperativë, edhe gjithçka është Rrema! Megjithatë, më tha ajo, ndoshta të ndihmon Kryetari i Këshillit Popullor, shoku Xhemal Rryçi.

Ndërkohë që po flisja me Zojën, në atë oborr të vogël mbërriti një burrë shtat-madh, hipur mbi një motorçikletë të markës “Troplin”. Motori i tij nxirrte tym të bardhë. Ai i dha gaz disa herë para se ta fikte, hoqi një mushama që e kishte vënë përpara për të evituar forcën e erës mbi gjoks, e ngriti motorin në këmbalec dhe eci drejt shkallëve të

zyrave, të cilat ishin në një ndërtesë mjaft të mirë për standardet e kohës. Zyra e tij ndodhej në katin e dytë, sapo ngjisje shkallët.

Unë, pasi falënderova Zojën, shkova menjëherë te zyra e kryetarit. Trokita dhe ai më tha: “Hyr!” U futa në zyrë dhe iu prezantova. Ai ishte një burrë shumë i këndshëm, i qeshur, i thjeshtë në komunikim dhe dukej si njeri me vetëbesim të plotë. Kryetari pinte cigare “Partizani” dhe më ofroi edhe mua. Nuk e pija duhanin dhe e refuzova me mirësjellje. I tregova përse gjendesha aty.

Ai më uroi mirëseardhjen në fshatin Burizanë. Më tregoi se Rrema po ndërtonte një Pallat Kulture shumë të mirë dhe se po investonte si askush tjetër në tërë Republikën. Ai shtoi se vetëm Rrema mund ta bënte këtë, pasi “i ka të rënda atje lart”, përndryshe ne kurrë nuk do të ishim lejuar të bënim një shpenzim të tillë.

“Sa për ty,” – më tha, – “jemi njoftuar se do të vijë një punonjës kulture nga shkolla, dhe ja ku të kemi!”

“Po mirë atëherë,” – i thashë, – “unë ku duhet të paraqitem që të filloj punë? A konsiderohet ky formalisht fillimi i punës?”

Kryetari Xhemal më tha:

“E di si është puna? Qenke djalosh i mirë! Ik, pusho këto dy javë dhe me 1 shtator eja në punë. Deri atëherë kot

vjen, se Rrema nuk është këtu – është me pushime në Kavalishencë me udhëheqjen, në Durrës.”

““Po unë...,” mërmërita unë, “unë nuk jam në vartësi të kooperativës. Në seksion më kanë thënë se jam në vartësi të pushtetit, dmth të Këshillit Popullor – pra, në vartësinë tuaj.”

“E di, e di,” ma ktheu ai, “ashtu është në vendet e tjera, por këtu...” – nënqeshi me një lloj qesëndie – “këtu ka vetëm një pushtet: ai është Rrema! Megjithatë, mbase nga mesdita vijnë edhe ata shokët me të cilët do të punosh. Janë dy djem të mirë. Njëri është Mustafai – ne i themi Tafë Rryçi (kishin të njëjtin mbiemër) – është muzikant, fizarmoniçist; tjetri është Sabriu, Sabri Mirdita, që është dizenjator. Do takohesh me ta dhe do kalosh shumë mirë. Por, po më dëgjove mua... deri në shtator mos u lodh shumë me ardhë!”

E falënderova dhe dola nga zyra e tij. U ktheva prapë te Zoja dhe e pyeta se ku mund t’i gjeja Tafën dhe Sabriun. Ajo më njoftoi se ata vinin kur t’iu donte qejfi këto ditë, pasi “Rrema nuk është këtu. Po ti shko e pije një kafe, se këtu pranë meje është.”

Ndërrova vend dhe u futa në kafe. Mesa duket, iu kisha rënë në sy si i sapoardhur. Hyra dhe, si me habi, vura kontakt me sy me një burrë, pak si flokëverdhë, me mustaqe të kuqe spic, i gjatë, truphethur, simpatik, i cili po pinte kafe bashkë me një tjetër, edhe ai me një fytyrë pak

kuqoshe. Ata, sikur të më kishin njohur që më parë, më përshëndetën dhe më ftuan në tavolinën e tyre, e cila ishte pa ulëse, e lartë, pasi aty nuk kishte ndejtëse fare. U afrova dhe, pasi më pyetën se kush isha dhe nga vija, më ofruan kafe dhe konjak.

Nga e folura e tyre dallova se ata duhej të ishin nga Kosova. Ata ishin Shefqet Mavriqi dhe Sejdi Sejdia, marangozët e kooperativës. Dy burra shumë simpatikë, shumë të dashur, me të cilët do të njihesha shumë dhe madje do të shoqërohesha më vonë, bashkë me Riza Danin dhe të birin, Ismetin.

Sektorin e investimeve, dmth marangozët, aty e mbanin kosovarët e Dervenit, i cili ishte një ndër gjashtë fshatrat që e përbënin atë kooperativë të bashkuar të Tipit të Lartë: Derven, Gramëz, Thumanë, Picrragë, Bushnesh.

Ata ishin pasardhës, si shumë kosovarë që kishin populluar Ultësirën Perëndimore të Shqipërisë në kohën e Mbretërisë Shqiptare.

U ndava me ta dhe thashë të kaloj e të shoh se çfarë bëhej në atë ndërtesë të re, pra Pallatin e Kulturës. Ai ishte në ndërtim. Salla e madhe ishte mbaruar. Edhe lozha po ashtu. Punohej në skenë dhe në dhomat e veshje-zhveshjeve. Ca punonjës të tjerë po suvatonin fasadën kryesore dhe ballkonin që dukej nga rruga nacionale.

Pas një copë here erdhi Mustafa Rryçi, fizarmoniçisti. U njohëm dhe i tregova se kisha ardhur që të punoja aty si

organizator i punës kulturore. Ai më pa me skepticizëm dhe më tregoi se aty ishte shumë mirë, por edhe shumë vështirë.

“Vetëm nëse e ke mirë me Rremën, çdo gjë do të të shkojë mirë,” më tha ai dhe vazhdoi: “Pa lejen e atij, askush *as këndonte, as kërcente,*” dhe ja dha një të qeshuri.

Pastaj erdhi edhe Sabriu. Ai ishte një burrë rreth të dyzetave, thatanik, me gishtat e verdhë nga duhanpirja. Kishte dëgjuar edhe ai se kishte ardhur një djalë i ri për të punuar aty. Fjala e parë ishte:

“Mirëserdhe! Hajde të shkojmë ta kthejmë nga një gotë!”

Unë nuk e pija alkoolin, ose maksimumi mund të pija një gotë. Por Sabriu ishte aq këmbëngulës, sa na “përplasi” te klubi bashkë me Tafën. Aty, Vath Vathi, banakjeri, e dinte mirë se çfarë donte Sabriu...

Domethënë, unë e fillova punën te klubi (?)

Pasdite u ktheva në shtëpi në Mamurras me një lloj dileme. Kisha dëgjuar aq shumë për bëmat e kryetarit të kooperativës, sa i thashë babait tim:

“Unë kam frikë se nuk do të punoj dot aty! Ato që dëgjova sot, më bënë të mendoj se aty nuk punohet.”

Babai im, i mësuar me vështirësitë e jashtëzakonshme të jetës dhe i lumturuar që unë kisha mbaruar shkollën e lartë dhe më jepej mundësia të punoja brenda Rrethit të Krujës, më tha:

“Po ata të tjerët që punojnë aty, a janë njerëz?”

“Po,” i thashë, “por ndoshta ata janë mësuar!”

“Po mirë,” ma ktheu, “mësohu edhe ti!”

Ditët e fundit të atij gushti i kalova duke u njohur me njerëzit që do të më rrethonin. Kisha mësuar aq shumë gjëra të bukura në Institutin e Lartë të Arteve, sa më dukej vetja si një ‘UFO’ i vërtetë dhe mendoja se asnjë prej atyre dijenive nuk do të më hynte ndonjëherë në punë.

Në të vërtetë, ndiqja me vëmendje punimet në Pallatin e Kulturës dhe, në një farë mënyre, ndihesha i kënaqur kur mendoja se do të isha jo aq larg me punë.

Përpyjekjet për të vënë në punë Pallatin e Kulturës Burizanë, 1975–1976

Ndërkohë, kisha filluar me aq turravrap dhe pasion të njëheshja dhe të punoja me njerëzit, me amatorët. Shef muzike ishte Mustafa Rryçi, klarinetist ishte Baftjar Tanuzi dhe violinist ishte Kurt Tema, ndërsa baterist ishte Ciri, këpucëtari i kooperativës. Ndonjëherë atë e zëvendësonte një djalë me emrin Qamil Sala. Pra, në një farë mënyre, aty ekzistonte një bazë amatore.

Ndërkohë, me mësuesit vendosëm të vëmë në skenë dramën “Mulliri i Kostë Bardhit”, një pjesë me katër akte, me autor Naum Priftin, botuar në Tiranë në vitin 1971. Ishte një pjesë që e kishim punuar edhe në shkollë dhe unë

përpiqesha të respektoja tërë “protokollin”, domethënë të gjitha metodikat e duhura.

Një ndër njerëzit më të afërt në atë kohë m’u bë Fatmir Laçej, një mësues që ishte caktuar për stazh në Burizanë. Ai ishte një njeri shumë i dashur, që fliste disa gjuhë të huaja, ndër të cilat rusisht, italisht dhe anglisht. Kishte një sens humori të hollë dhe, kur uleshim në tavolinë për të mësuar tekstin, unë përpiqesha të zbatoja me përpikmëri çdo element metodik të teatrit.

Fatmiri më thoshte:

“Po pse ta bëjmë me kaq rigorozitet?”

Ishte Agim Hima, mësues dhe aktor amator, që kishte mbaruar për matematikë, i cili po ashtu ishte njeri me humor dhe thoshte:

“Edhe pse shoqe nuk ka, leksoni kështu e përmba!?” – duke iu referuar atij fjalimit me "shokë e shoqe", ku nuk kishte fare femra, por ashtu ishte në tekst!

Me aq sa mbaj mend, e vumë shfaqjen në skenë. Na duheshin armë fallco, kapsolla, kërcitje armësh në sinkron, rekuizitë, drita, efekte zanore...

Ishte hera e parë që një shfaqje teatrale vihej në skenë në atë fshat, por edhe hera e parë që unë drejtoja një gjë të tillë. Sado interesante të duket, më duhet të them se nuk qe ndonjë përpjekje aq e suksesshme. Ishte fillimi.

Ndërkohë që paraqitesha te Rrema për ritualin e mëngjesit, ai më ngarkoi të pajisja Pallatin e Kulturës me

mjetet e nevojshme. Nevojiteshin qendër zëri, altoparlantë, prozhektorë, perde kadifeje për skenën, për arlekinët dhe kuintat, si dhe për mjediset e tjera.

Në të vërtetë, pa dëshirën, përkushtimin dhe energjinë që gjeneronte ai njeri, ai pallat, ai mjedis i veçantë, ajo punë kulturore nuk do të kishte qenë kurrë kaq e suksesshme. Kredia e tij e jashtëzakonshme ishte një ndihmesë e madhe. Por edhe vitet e mia të shkollës më kishin njohur me aq shumë artistë, të cilët tashmë punonin në Teatrin Popullor, në Teatrin e Operës, në Institutin e Lartë të Arteve, madje edhe në bazën grosiste në Durrës dhe në qendrën e prodhimit të mjeteve mësimore në Tiranë. Kësaj dëshire të madhe i shtoej përherë edhe kredia që kisha, pasi flisja në emër të një anëtari të Presidiumit të Kuvendit Popullor, z. Muharrem Seferi. Dëshira për ta kthyer atë shtëpi kulture fshati në një Pallat Kulture – që si ndërtesë e meritonte plotësisht këtë emër, pasi ishte më i madh se vetë Shtëpia e Kulturës së Rrethit në qendër të Krujës – ishte e jashtëzakonshme.

Megjithë një farë moskuptimi të plotë ose konceptesh për kulturën dhe njerëzit e kulturës, prapëseprapë aty u investua shumë. Arlekinët dhe kuintat i morëm nga magazina e Institutit të Lartë të Arteve, falas, thjesht si transfertë inventari nga Ministria e Arsimit. Prozhektorët i siguruam nga Teatri Popullor dhe nga Teatri i Operës. Bazën tjetër fonike e morëm nga Baza Grosiste në Durrës,

e cila ishte e mbushur plot me mallra kineze të kësaj natyre.

Në atë kohë arrita të siguroja edhe një aspektomat, që kishte një “krëher” me 24 poza. Bashkë me Met Kajën, fotografim e fshatit, bënim fotografi pozitive, i futnim në kaseta dhe i shfaqnim në aktivitetet e quajtura në atë kohë “Mbrëmje tematike”, të kushtuara njerëzve më të dalluar të kohës.

Pas një viti pune, më duhej të mbroja diplomën dhe më pas të kryeja zborin ushtarak gjashtëmujor, të cilin e përfundova te Plepat e Durrësit, në Shkozë.

Fadil Taga, drejtuesi i parë i Pallatit të Kulturës në Burizanë

Kur u ktheva nga detyrimi ushtarak, në Burizanë kishin emëruar si përgjegjës kulture një njeri me një profil shumë të lartë: Fadil Tagën. Ai vinte drejtpërdrejt nga detyra e drejtuesit të Frontit Demokratik të Shqipërisë për Rrethin e Krujës.

Njohja dhe bashkëpunimi im me të kanë qenë një bekim nga Zoti. Ishte një njeri jashtëzakonisht i kulturuar. Fadili ishte themeluesi i grupit karakteristik krutan të njohur si “Grupi i Pleqëve”, që prej vitit 1957. Po ashtu, ai kishte vënë në skenë dramën “Skënderbeu” të regjisorit krutan Ibrahim Berdaku, në kuadër të festimeve të 500-vjetorit të Heroit tonë Kombëtar.

Në drejtimin e Shtëpisë së Kulturës në Krujë, ai kishte lënë pas një traditë shumë të çmuar. Për rrethana politike të kohës, u transferua në Burizanë. Ishte një burrë simpatik, që vishej bukur dhe me sqimë, brenda mundësive të kohës, dhe gjithnjë të jepte pamjen e një intelektualit. Mbante përherë kapele stofi ose republika, që binte menjëherë në sy në atë mjedis fshatar.

Ishte aq pedant dhe i përpiktë, sa prej tij mësova gjëra që as shkolla nuk m'i kishte mësuar dot. Kishte një kaligrafi të mrekullueshme – duket sikur e shkruante letrën me makinë shkrimi. E përdorte në mënyrë të shkëlqyer edhe makinën e shkrimit *Olivetti*. Shkruante **librete dhe** organizonte veprimtari kulturore, përkundër rezistencës dhe pengesave të shumta që hasnim në atë kohë.

Tani, kontaktet me Rremën i mbante Fadili. Ai kishte një këmbëngulje të tillë, sa nganjëherë të shtynte të mendosh thellë, por edhe të kuptoje se pa këmbëngulje nuk arrihet asgjë në këtë jetë.

Mos u dorëzo kurrë! – Never give up!

Të shumtën e herës, kur kërkonim t'i shkëpusnim amatorët nga puna për të marrë pjesë në prova, Fadili nuk dilte nga zyra e Rremës pa marrë firmën e tij. Diku nga viti 1977, nëse nuk gaboj, me punën dhe këmbënguljen e tij arritëm të formonim një kor me 120 vetë në skenë. Të

gjithë duhej të ishin të veshur me uniformë. Më kujtohet se ishte përvjetori i themelimit të kooperativës.

Ishte tepër e vështirë të siguroje fonde për veshjen, por ai ia doli – kë tjetër do të bindte, përveç Rremës!? Djem e vajza, të vendosur në katër kate shkallaresh që shtriheshin nga njëri cep i skenës në tjetrin – të ndërtuara enkas nga marangozët tanë kosovarë – u veshën të gjithë me uniformë: bluza të bardha dhe funde apo pantallona të zinj. Ishte një pamje e rrallë për atë kohë.

E shihja gëzimin në fytyrat e drejtuesve, por më së shumti tek vetë amatorët dhe tek ata që na ndiqnin. Për të arritur një nivel sa më të lartë artistik, Fadili sillte edhe artistë nga Kruja – ndër ta muzikantin Mehmet Darova, fizarmoniçist i njohur nga familja Darova e Pogradecit. Sa për regjinë, gjithmonë e kishim në dispozicion mikun tonë të palodhur, Ibrahim Bërdakun. Kostumet e rekuizitës së Shtëpisë së Kulturës në Krujë ishin në përdorimin tonë, përveç atyre që kishim siguruar vetë.

Fadili kishte edhe tiparin e rrallë të një burri që dëshironte t'i bënte të gjithë të ndiheshin mirë. Ky është një cilësim i njerëzve të veçantë që dinë të punojnë me individë të natyrave dhe karaktereve të ndryshme. Ai e shfaqte këtë ndjeshmëri edhe ndaj artistëve vendas.

Ndërkohë, ne vijonim punën për pasurimin dhe begatimin e Pallatit të Kulturës. Në fakt, në atë kohë, mjediset e atij pallati mund të konsideroheshin ndër më të

pastrat, më të pajisurat, më të mirëmbajturat dhe më komodet që mund të gjendeshin jo vetëm në kooperativat bujqësore, por edhe në qytetet e madje edhe në dikasteret e Tiranës.

Pas largimit të Fadil Tagës, tradita që ai kishte krijuar nuk u shua. Përkundrazi ajo vazhdoi me përkushtim dhe kujdes edhe më të madh.

Në të vërtetë, ishin disa faktorë që ndikuan. Si drejtues i ri i atij institucioni, unë isha plotësisht i arsimuar dhe katër vitet e shkollës i kisha kaluar pasditeve në Pallatin e Kulturës në Tiranë – herë në bibliotekë, herë në aktivitetet e shumta që organizoheshin aty.

Elementi i dytë ishte kujdesi që tregonin vazhdimisht drejtuesit e kooperativës dhe të pushtetit. Ai pallat ishte kthyer në një lloj objekti krenarie për gjithë zonën – madje krenohej me të e gjithë Shqipëria.

E treta, e jo më pak e rëndësishme, ishte tradita e mirë që Fadil Taga kishte lënë aty gjatë periudhës që punoi. Ky njeri kishte disa cilësi që gjithmonë i kam vlerësuar: një durim të pashtershëm dhe një këmbëngulje që nuk i njihte pengesat. Kur kërkonte diçka për atë pallat, edhe kur përballej me murin e vështirësive, nuk zmbrapsej kurrë. Mbaj mend, ai më merrte me vete dhe më thoshte:

“Eja me mua, se do t’i heq Rremës ca para nga llogaria e kooperativës dhe t’i kalojmë për Pallatin.”

Shkonim bashkë. Midja (nuk ia mbaj mend mbiemrin) na priste gjithnjë me buzëqeshje dhe me një farë skepticizmi, sepse e dinte mirë se çfarë po kërkonim. Na ndihmonte të hynim në takim, në një sallë të posaçme që ndodhej përballë derës së mencës, me pamje nga rruga nacionale.

Sapo hynim, Fadili nxirrte letrat që i kishte përgatitur paraprakisht për Rremën dhe ia shpjegonte me kujdes se çfarë kishim ndërmend të bënim.

Një përshkrim i Pallatit të Kulturës në Burizanë

Pallati i Kulturës, për arsye që nuk janë objekt i këtij shkrimi, sot është dekompozuar dhe shkatërruar deri në një gjendje të shëmtuar. Megjithatë, unë dua të lë të shkruar atë që mbaj mend nga ndërtimi dhe themelimi i tij.

Fasada ballore e pallatit ishte e orientuar nga perëndimi, pra nga rruga nacionale Tiranë-Shkodër.

Hyrja kryesore bëhej nga portat kryesore. Me sa mbaj mend, ishin tre porta të mëdha me dy kanata të mëdha secila, sado që përdorej vetëm ajo e mesit. Ato ishin bërë krejt prej druri dhe xhami. Holli i madh kishte pesë kollona rrumbullake, të lyera bukur me bojë vaji në ngjyrë jeshile. Në të djathtë, korridori i gjerë kishte një derë nga ku mund të futeshe në muzeum.

Ballë për ballë me hyrjen, në katin përdhesë, kishte dy dyer që të çonin në Sallën e Madhe të Shfaqjeve. Salla, në plate, ishte e ndarë në dy krahë me nga 10 karrige dhe 20 radhë secila, që përbënin 400 karrige. Të gjitha karriget ishin portative, prej druri, kompensatë dhe rimeso ngjyrë krem, të një cilësie shumë të mirë, solide, të prodhuara në kombinatin e drurit “Misto Mame” në Tiranë.

Në të majtë të hyrjes kryesore gjendej një shkallare spirale, e rrethuar me një mburojë harkore prej xhami, prej nga shikohej pjesa perëndimore dhe veriore e fshatit, deri te lagja e Xhafëve, kodrat e Merëve dhe kodrat e Thumanës. Mbasdite vonë, që aty shikoje diellin tek zhdukej në perëndim... Ato shkallë të çonin në hollin e katit të dytë.

Në fund të korridorit të katit të dytë kishte një zyrë të madhe, të cilën e kishte drejtori, Fadil Taga, derisa e zëvendësova unë. Ajo ishte e pajisur shumë mirë, me atazhier librash, tavolinë në formën “T”, ndërsa përballë kishte një derë të madhësisë së dyerve të jashtme të ndërtesës, me dy kanata, që ishte njëkohësisht derë dhe dritare. Korridori ishte i gjatë dhe kishte tre dyer, simetrike me ato të katit të parë, që, po t’i hapje, dilje në një ballkon prej nga të shfaqej tërë perëndimi i fshatit, deri në kodrat e Dervenit.

Ngjitur me zyrën ishin vendosur Biblioteka dhe Qendra e Zërit, ku, me sa mbaj mend, filloi punë një vajzë që sapo kishte mbaruar "Shkollën e Mesme të Kulturës". Ajo quhej Pashkë Kotica, e cila më pas u martua në atë fshat me një djalë shumë të mirë, Hajdar Qira. Ajo skuqej sapo t'i thoshe një fjalë. Ishte shumë e sjellshme dhe e urtë. Në fakt, ajo ishte model për rininë e atëhershme, si në sjellje, ashtu edhe në komunikim dhe veshje.

Ngjitur me bibliotekën ishte një sallë mbledhjesh, e cila në anën jugore shikonte qendrën e fshatit, zyrat, marangozët, postën dhe sheshin e kooperativës. Ajo fasadë ishte e tëra transparente, prej xhami, me korniza të holla hekuri, në formë 'L'-je. Në të uleshin deri në 200 vetë, në karrige po ashtu të bëra në "Misto Mame", me ndejtëse portative, të të njëjtit standard, por me ngjyrë të ndryshme nga ato të sallës së madhe – me ngjyrë kafe. Në ballë kishte tavolinën e gjatë me karriget e lëvizshme.

Në katin e dytë, po ashtu, kishte dy dyer që të çonin në lozhën e sallës së shfaqjeve, ku mund të uleshin 80 vetë. Edhe ajo ishte e pajisur me karrige njësoj si ato të sallës së madhe, me drita të veçanta dhe një kabinë për projeksione filmi, në rast nevojë.

Skena e pallatit ishte një gjë krejt më vete. Ajo kishte përmasat e një skene standard për çfarëdo lloj shfaqjeje. Kubeja e saj ishte e tillë, sa mund të ngriheshin me litarë e me makara të gjitha dekoret e teatrit apo të shfaqjeve,

përmbi lartësinë e arlekinit, dhe në krye kishte një trinë druri, afro një bojë njeriu poshtë çatisë – terracës. Një punëtor skene mund të lëvizte i lirë midis terracës së skenës dhe trinės së drunjtë, dhe të lidhte apo zgjidhte litarët e skenës, duke i zbritur ose ngritur sa herë të nevojtej.

Thellësia e skenës ishte 12 metra, optimale për çdo lloj shfaqjeje, ndërsa gjerësia mund të ishte 25 metra. Brenda kuintave kishte edhe një hapësirë prej 5–6 metrash në të dy anët, deri te muret përkatëse, ndërsa prapa “qiellit” të skenës kishte rreth dy metra hapësirë për të lëvizur lehtësisht nga njëra anë e skenës në anën tjetër.

Në anën jugore të skenës ndodheshin edhe 5 dhoma veshje-zhveshjeje për artistët dhe, në fund, kishte edhe dy tualete. Hyrja nga ana jugore e sallës dhe skenës kishte tre dyer, afër njëra-tjetrës: një për spektatorët, një për interpretuesit që shkonin në skenë dhe një që të çonte në muze, nga ana e kundërt e hyrjes kryesore. Të tria mbylleshin me nga një portë hekuri me shufra të rralla, të lyera bukur.

Pamja e pallatit nga ana jugore ishte e tëra fasadë me xhama, mure të suvatuara, kolona të thjeshta dhe dyer të ornamentuara prej hekuri.

Në anën e djathtë të pamjes ngrihej fasada e skenës, e cila ishte shumë më e lartë se vetë ndërtesa dhe i jepte një

pamje vërtet imponante, me një farë madhështie të pazakontë për vendin ku gjendej.

Rregulli brenda atij institucioni

Gjëja tjetër e bukur e atij pallati ishte edhe puna e një vajze vendase, e quajtur Myrvete Sala. Ajo ishte sanitarja që nuk pushonte asnjë minutë të ditës. Lante, pastronte, shkundte perdet, pastronte skenën, fshinte karriget e shumta të dy sallave të mëdha.

Ndërkohë, aty ishte edhe Tafa, njeriu fisnik, muzikanti i fshatit, i dashuri i të gjithëve dhe ai që u “dilte zot” të gjitha dasmave të fshatit. Po ashtu edhe Sabri Mirdita, me penelat dhe kuintalët e kartonëve e të bojrave, mbushte fasadat me parrullat e kohës, me propagandën figurative të prodhimit, si dhe kujdesej për mirëmbajtjen pamore të muzeut.

Amatorët tanë në Pallatin e Kulturës në Burizanë

Ndërkohë që kishim punuar me Fadil Tagën dhe punonjësit e tjerë, arritëm të nxirrnim në skenë disa amatorë, emrat e të cilëve nuk do t’i harroj kurrë. Ishin Xhevrije dhe Vera Tanuzi, këngëtare – e motra dhe e bija e Baftjarit, klarinetistit; Fitnete Vogli; Bedrie Abazi, kosovare nga Derveni; një rapsod nga Bushneshi; si dhe

Dedë Kacorri, i cili, kur mbaronte këngën me çifteli, përshëndeste duke e ngritur instrumentin lart dhe thoshte në mikrofon:

“Këndoi: Vetë autori, Dedë Kacorri!”

Po ashtu, vinte një vajzë nga Thumana, me emrin Mirjeta Muça, dhe një djalë nga Picrraga me mbiemrin Aliu. Një ndër “xhezmanistët” e grupit artistik ishte Ciri. Në Burizanë, njerëzit e thërrasin njëri-tjetrin me emra të shkurtuar, prandaj nuk ia mbaj mend emrin. Ciri ishte këpucëtari i fshatit dhe i binte xhezit sipas “qejfeve të veta”.

Përgjegjës i Pallatit pas largimit të Fadil Tagës

Fadil Taga nuk vonoi shumë dhe u kthye përsëri në Krujën e tij fisnike. Tani drejtues dhe organizator i punës kulturore-artistike në atë Pallat Kulture mbetesha unë. Mund të them me plot gojën se i vura zemrën dhe tërë dëshirën time asaj pune. Kërkoja ta mbaja të pastër pallatin. Krenohesha që punoja aty, sidomos kur më vinin të njohur. Shkoja herët në punë dhe kthehesha në orët e vona. Kisha shoqëri në Ansamblin e Shtetit të Këngëve dhe Valleve dhe e sillja ansamblin aty, ose ndonjë koreograf që na ndihmonte për të përgatitur valltarët. Po

ashtu, kisha lidhje me artistë nga Estrada e Shtetit dhe institucione të tjera.

Ajo kohë ishte kohë e çudirave, për shkak të çpronësimit të pronarëve të tokave, propagandës intensive politike, represionit klasor, varfërisë dhe mungesës së mjeteve elementare të lëvizjes apo mjeteve të tjera.

Unë nuk dua të ndalem te këto pika, pasi këtë situatë e kaloja me punë, përpjekje dhe dëshirën për të bërë gjëra të bukura. Por më duhet të them se, kur i thoja Sabri Mirditës:

“Sabri, duhen shkruar parrullat:

‘Lufta e Klasave është Forca Lëvizëse e Shoqërisë Socialiste’ dhe

‘Rroftë Diktatura e Proletariatit!’”

...më dridhej mishi për vete. Pasi isha pikërisht unë dhe familja ime që ishim të etiketuar si të tillë! Ne kishim vuajtur dhe vuanim pikërisht nga zbatimi i atyre politikave të shprehura në ato parrulla...

Megjithatë, përveç një rasti të veçantë – shumë, shumë të veçantë – i cili mund të më çonte drejt veprimit më ekstrem që mund të ndërmarrë njeriu në jetë kundër vetvetes, mund të them se, përkundër problemeve politike që më shoqëronin, në atë fshat nuk jam ndjerë i deklasuar. Burizana nga Fushë-Kruja ishte më pak se 10 kilometra larg. Shumë shpesh, pasi vija në punë në Burizanë, aty nga

ora 10 merrja biçikletën dhe shkoja në Fushë-Krujë. Që andej, me autobus, shkoja në Tiranë për të kryer ndonjë punë që lidhej me Pallatin e Kulturës.

Hap pas hapi, pallati po kthehej në një qendër kombëtare të përvojave për propagandën në fushën e bujqësisë.

Prandaj organizoheshin seminare me pjesëmarrje nga e gjithë Shqipëria.

Mustafa Rryçi, muzikanti i Burizanës

Fadili e vlerësonte punën e Mustafa Rryçit, i cili ishte një artist amator shumë pasionant. Kur shkova në fillim në punë, ai, për të më demonstruar aftësitë e tij si muzikant, luajti *Marshin Turk* të Moxartit, i cili në fakt është një pjesë shumë e vështirë muzikore. Nuk mbaj mend nëse e kishte mësuar ta luante me vesh apo me nota. Por unë, që vija nga Instituti i Lartë i Arteve dhe kisha marrë orë mësimi muzikor nga kompozitori Enver Shëngjergji, dija të dalloja kur Tafa ishte virtuoz dhe kur ishte thjesht amator.

Kur e dëgjoja teksa luante në atë instrument, madje edhe *Zhuzhurimën e Brumbullit* të Korsakovit, më pëlqente që kisha një njeri të tillë në punë. Ai ishte gjithashtu shumë i durueshëm me amatorët dhe orkestrantët e tij: Baftjarin, Cirin, Qemalin dhe Kurtin.

Një herë, ai po bënte prova me korin e Pallatit të Kulturës dhe ndjente se dikush stononte rëndshëm. Ai iu

afrua atij dhe i kërkoi të këndonte vetëm, a capella – pa instrument dhe pa zërin e të tjerëve. Djali, i cili kishte vetinë e humorit të Burizanllinjve, që për mua ishte unik, iu kthye Tafës:

“O Tafë, unë nuk jam kangëtar. Jam tu këndu ‘në za’ të shokëve...!”

Kjo na bëri të themi me njëri-tjetrin: “Lërë të këndojë në zë të shokëve...”

Për ne ishte shumë e rëndësishme që rinia të aktivizohej, të kultivohej, të argëtohej. Dhe besoj se këtë e bënim më mirë sesa, të themi, të arrinim në nivele të larta artistike... Ndërkohë, Tafa ishte edhe një njeri bujar dhe i kandshëm. Edhe sot, kur flas me të, kënaqem. Është mbi të tetëdhjetat, por mbahet mirë. Me Tafën kam kaluar si vëllezër.

Piktori i propagandës, Sabri Mirdita

Gjatë asaj kohe, propaganda figurative në bujqësi mori rëndësi të madhe. Këtë e bënte Sabri Mirdita. Ai ishte gjithashtu nga Thumana. Ishte një njeri i rrallë për nga virtytet. Aq bujar ishte, sa nuk kam njohur njeri si ai. Ishte shumë i varfër dhe me shumë kalamaj. Parrullat që shkruante ai ishin estetikisht të përsosura. Në atë kohë

filloi të përdorte shumë edhe maketet me kartonë për dekoret e skenave dhe polisterolin.

Sabriu i kishte të gjitha të mirat e Zotit, por kishte shumë dëshirë të pinte konjak dhe kurrë nuk e fillonte punën pa pirë një dopio: të parën kur dilte nga shtëpia, te Xhevrije në Thumanë, dhe tjetrën te Vath Vathi, banakieri i Burizanës. Me të u miqësua shumë; madje, ai ishte i pari që më nxiti të pija duhanin, derisa ika që andej.

Muzeu historik i Burizanës

Në një moment të caktuar, Sekretari i Partisë, Muharrem Vathi, bashkë me Rremën, vendosën të ngrinin Muzeun e Fshatit Burizanë. Muzeu u vendos në katin e parë të Pallatit, në një sallë me fasadë të plotë xhami, plot dritë dhe me hapësira të bollshme. Më kujtohet që Fadili solli edhe një grup nga Kruja – historianin Haxhi Goci, si dhe piktorë të njohur.

Në muze u vendosën emrat e të rënëve të Burizanës në betejat për çlirimin e atdheut, të shoqëruar me fotografitë e tyre. Po ashtu, u ekspozuan dëshmi për formimin e kooperativës dhe emrat e anëtarëve të parë themelues.

Muzeu u inaugurua dhe krijoi një emër shumë të mirë për atë kooperativë të veçantë. Kishte shumë foto nga partizanët e fshatit, ku spikaste Rrema i Sefës në uniformë

partizane. Po ashtu, fshati kishte edhe një banor që kishte vuajtur në kampet fashiste e naziste – fillimisht në Bari të Italisë dhe më pas në Dachau të Gjermanisë. Pikërisht përpara hyrjes së Pallatit të Kulturës ishte ngritur edhe lapidari që evokonte kontributin e fshatit në Luftën Antifashiste.

Muzeu i Burizanës, falë punës që bëmë nën drejtimin e Fadil Tagës, u bë model në tërë Shqipërinë. Në atë kohë kishte një prirje për të ndërtuar muze nëpër fshatra, por ai i Burizanës ishte unik – si për mjedisin plot dritë dhe të pastër, ashtu edhe për eksponatet dhe mjetet figurative. Në një vitrinë, mbaj mend se u vendosën gjetje arkeologjike nga një banjë romake që ekzistonte deri atëherë, diku midis Pallatit dhe Shkollës së Burizanës.

Në një aspekt, edhe muzeu – si vetë Pallati i Kulturës – u bë krenaria e asaj zone.

Sabri Mirdita ishte njeriu që punoi aq shumë për atë muze. Fotografitë u mbledhën dhe u realizuan nga Mehmet Kaja, një fotograf që përdorte një motorçikletë për të ardhur çdo ditë nga Kruja.

Pasi u ndërtua muzeu, kushdo që vinte nga Tirana ose rrethet, me ftesën dhe insistimin e Rremës, do ta vizitonte muzeun. Natyrisht, një foto e tij e datës 7 prill 1939 – ditën e okupacionit fashist italian të Shqipërisë – ishte objekti më i spikatur muzeal.

Në atë kohë, udhëheqësi i Partisë kishte vendosur të sfidonte historianët dhe ta konsideronte Lëvizjen e fshatarëve të Shqipërisë së Mesme, të drejtuar nga Haxhi Qamili, si një lëvizje përparimtare, revolucionare. Mesa dukej, Burizanllinjtë kishin luajtur një rol në atë lëvizje, e cila përherë ka nxitur debate për rolin e saj historik – negativ apo pozitiv. Emri i Xhiut të Qirës nga Burizana, si aktivist i asaj lëvizjeje, përmendej shpesh. Ai zuri vend në muzeun e asaj kohe.

Muharrem Vathi, për habinë time, dinte aq shumë histori që vinin nga thellësia e kohërave osmane. Më duket “muzeale” kjo rrëfenjë e tij – plot kuptim, por edhe e ndërtuar në një mjedis të hershëm osman. Në fakt, gjatë viteve të shërbimit tim si diplomat në Stamboll, më kujtohej shpesh kjo histori e rrëfyer pikërisht prej tij:

“Në kohën e Perandorisë, u nis njëri për Stamboll. Para se të nisej, i tërë katundi shkoi për ta përcjellë. Secili prej tyre i dha një porosi: dikush donte një pipë duhani prej fildishi, tjetri një mulli kafeje, një tjetër një kuti fakfani, e kështu me radhë.

Më në fund, shkoi edhe njëri nga fundi i katundit dhe i tha: 'Unë kam veç një rixha: a mundesh me e pyet Padishahun a më ka mua ndokund në listë?'

Ai i premtoi se do ta kryente porosinë.

Pas gjashtë muajsh, ai u kthye nga Stambolli. Kur erdhi, secili shkoi për të marrë porosinë që i kishte porositur. Edhe

ky i fundit, pas disa ditësh, shkoi dhe i tha:

'A ma kreve porosinë?'

Ai u mendua pak dhe i tha:

'Po!'

'E çfarë të tha Padishahu për mua, axhëba?'

'Oh', psherëtiu ai, 'më tha: i thua atij se nuk ka me kalu shumë kohë dhe do ta caktoj zëvendës të Valiut të Stambollit.'

'Oh', ia ktheu i varfëri: 'Që është gënjeshtër, po e marr vesh fort mirë, por ma thua edhe një herë, se paska qejf veshi me e ndigjue!'

Shoqëria ime në Burizanë

Në ato vite u miqësova me shumë vendas dhe të ardhur. Më së shumti e kujtoj miqësinë me Agim Himën, djalin e Shaban Himës dhe Sabien, të shoqen, e cila ishte një ndër gratë më dinjitoze dhe që u bë edhe Kryetare e Këshillit Popullor. Vetë Shabani dhe Bukuria, prindërit e Agimit, ishin njerëz punëtorë. Të dy kishin qenë partizanë. Bukuria ishte një mësuese e nderuar.

Agimi ishte një djalë i mençur, vendali, i dashur, me humor dhe shumë i qetë. Po ashtu, kishim shoqëri me Vera Xhafën (tani e ndjerë), e shoqja e Murat Xhafës, i cili më vonë u bë kryetar kooperative.

Dua të shënoj në këto kujtime se, përkundër autoritetit absolut që gëzonte dhe ushtronte Rrema i Sefës,

fëmijët e tij ishin shumë të thjeshtë dhe të dashur, si çdo kush tjetër i moshës dhe arsimimit të tyre. Bashkimi, më i madhi, punonte si drejtues i Pallatit të Kulturës në Laç. Vera kishte studiuar pedagogji dhe u bë mësuese, ndërsa Sabahi studionte mjekësi dhe sot është mjek në Brooklyn të Nju-Jorkut, në SHBA. Asnjë shenjë mendjemadhësie nuk vura re kurrë tek ata fëmijë të atij babai gjithëpushtetshëm.

Po ashtu, isha miqësuar me Ali Tanuzin, i cili u martua me një mësuese muzike, Fjorda Boriçin. Haki Leka ishte gjithashtu ndër miqtë e mi të mirë, bashkë me Hamdi Himën dhe Bujar e Bashkim Xhafën. Petrit Laçi ishte një djalë i dashur. Me të mbajta lidhje deri pak ditë para se të ndërronte jetë nga Covid-19; madje, njëherë e prita edhe në zyrën time në Ministrinë e Punëve të Jashtme, diku nga viti 2010.

Ruaj kujtime për disa burra të veçantë aty, si Hasan Xhafa, shefi i llogarisë së kooperativës; Midja, sekretarja e Rremës; Xhumja dhe Xhemja, që punonin në mensën e kooperativës; si dhe Sinan Hima, shitësi i artikujve të përzier.

Sinani tjetër, kuzhinieri, ishte njeriu më interesant aty. Mund të ndodhte që futeshe në radhë për të ngrënë drekë në mensë, të vinte radha dhe ty të hidhte një vezë në pjatën me groshë, atij pas teje – jo, “se nuk kishte”; pastaj

tjetrit pas tij – po; pastaj tre vetave – jo; pastaj dy të tjerëve – po...

“KASTRIOTËT” e Ferizajt, musafirë në Burizanë

Veprimtaritë kulturore po shtoheshin. Unë ftohesha edhe në seminare kombëtare të organizuara për jetën kulturore, në Tiranë. Në atë periudhë, diku nga vera e vitit 1980, më njoftuan se më kishte thirrur në zyrë Sekretarja e Komitetit Ekzekutiv të Këshillit Popullor të Rrethit Krujë, shoqja Tefta Komnino.

Ajo ishte nga Përmeti – një zonjë e vërtetë, e qetë dhe serioze. I shoqi, Stefani, ishte gazetar i gazetës lokale të Rrethit të Krujës, të quajtur *Kastrioti*. Nisur nga dëshira për të pasqyruar atë mori aktivitete që organizoheshin në Burizanë, unë bashkëpunoja me shkrime për gazetën, dhe Stefani ishte një inkurajues miqësor. Por edhe zonja e tij, Tefta, nuk ishte më pak e sjellshme.

Vite më vonë, e kam takuar Teftën në oborrin e restorantit *Piaca* në Tiranë, të shkatërruar dhe të rrënuar plotësisht. Pak kohë më parë, krejt papritmas, pa asnjë simptomë të konstatuar më parë, në një mëngjes të një dite të zakonshme, i biri ishte gjetur i vdekur në krevat nga një sulm në zemër. Më lëndoi pa masë kjo tragjedi e asaj familjeje aq të mrekullueshme dhe gjendja e saj e mjerueshme.

Por le të kthehemi te thirrja që Tefta Komnino më kishte bërë për të shkuar në zyrën e saj në Komitet. Pasi më përshëndeti me një kortezi prej zonje të vërtetë dhe intelektuale, pa asnjë shenjë të njeriut të pushtetshëm, ajo më tha se do të më jepte një lajm shumë të mirë, që ty – si verior që je – do të të pëlqejë shumë. Më tha se ne, si rreth i Krujës, do të presim për një turne artistik Ansamblin “**KASTRIOTËT**” të Ferizajt nga Kosova. Për këtë janë planifikuar tre shfaqje: një në qytetin e Krujës, një në Burizanë dhe një në Laç.

Natyrisht që ky ishte një lajm i mirëpritur për mua dhe ideja se unë do të përfshihesha në një veprimtari të tillë ishte kaq mbresëlënëse. Ajo më dha disa udhëzime në lidhje me datën, orën dhe sidomos pjesëmarrjen e publikut.

Kjo periudhë ishte pak përpara ngjarjeve të vitit 1981. Në atë kohë, shkëmbimet kulturore midis Shqipërisë dhe Kosovës ishin intensifikuar shumë. Kjo ndodhi pas shpalljes së Kushtetutës së Kosovës të vitit 1974, që e njohte Kosovën si njësi federative të Jugosllavisë, pavarësisht se jo me emrin Republikë. Por ato u ndërpre në menjëherë në pranverën e vitit 1981, pas ndërhyrjes brutale të policisë serbe ndaj demonstratave të studentëve të Universitetit të Prishtinës, për njohjen e Republikës së Kosovës.

Tefta më dha konceptin e ftesës për ata që do të ftoheshin në Burizanë, të cilën e kishte shtypur në letër dylli, të gatshme për ta shaptilografuar. Pastaj thirri sekretaren e vet dhe më dërguan te zyra që shumëfishonte ftesat.

Në ftesë shkruhej adresa e Shtëpisë së Kulturës Burizanë, emri i ansamblit “KASTRIOTËT” i Ferizajt, vendi për emrin e të ftuarit, vendi dhe ora e shfaqjes. Më kujtohet se shtypëm rreth 250 fletë-ftesa, në format A4, nga dy për çdo faqe. Pastaj i paketuam dhe i mora me vete.

Ardhja e këtij ansambli, për herë të dytë në Shqipëri dhe për herë të parë në Burizanë, bëri bujë të madhe. Nga të gjitha anët – sidomos kosovarët e Fushë-Krujës, Dervenit, Mamurrasit – donin me patjetër që ta shihnin shfaqjen.

Natyrisht, e drejta e shpërndarjes së ftesave nuk ishte ekskluzivisht e imja. Atë e ndiqnin me vëmendje autoritetet e Rrethit Krujë dhe të Burizanës, por në çdo hap patëm mirëkuptim të plotë.

Unë shkova për të parë shfaqjen e parë që ansambli do të jepte në Këndin Sportiv në Krujë. Atë natë, ai “stadium” i vogël ishte mbushur plot e përplot me spektatorë. Shfaqja jepej jashtë, por sapo filloi, shpërtheu një shi i tmerrshëm me breshër. Nuk kishte asnjë mundësi

që të zhvillohej shfaqje në ato kushte. Prandaj u anulua për atë natë, që të jepej të nesërmen paradite.

E nesërmja pasdite do të ishte dita e shfaqjes në Burizanë. Udhëtova në mbrëmje për në shtëpi dhe të nesërmen, që herët, u angazhuam për një pritje sa më madhështore për vëllezërit dhe motrat tona nga Kosova.

Shfaqja do të jepej pasdite, falas. Ishte një ditë shumë e nxehtë dhe kohë punësh në bujqësi. U mbledhën shumë njerëz dhe salla u mbush plot e përplot. Më kujtohen disa nga artistët: ishte Nazmie Hoxha, një bilbil i këngës kosovare. Po ashtu, ishte edhe një djalosh i veshur bukur me tesha kombëtare, me emrin Faton Bakolli, të cilin nuk e kam dëgjuar më kurrë që prej asaj kohe. Pastaj, nëse nuk gaboj, me grupin ishte edhe këngëtari i njohur Ismet Bogujevci, një këngëtar shumë i njohur në Kosovë.

E takova atë artist të madh, i cili nuk jeton më, në Prishtinë, shumë vite më vonë, kur Kosova ishte e lirë. Atë ditë, gjatë shfaqjes në Burizanë, na ndodhi një ngjarje si kjo që po e përshkruaj më poshtë:

“Kur shfaqja kishte filluar dhe entuziazmi ishte në rritje, dhe shfaqja ‘po piquej’ – siç i themi ne, njerëzit e kulturës – na ndodhi një gjë shumë e papëlqyeshme:

Ikën dritat!”

Tani që po i shkruaj këto kujtime, më duket vetja si Elon Musk-u i kohëve të atëhershme, me mjetet me bateri TESLA...?!

Në atë kohë, ne nuk i kishim këto mjete që i kemi sot, domethënë gjeneratorët për t'u rilidhur menjëherë, automatikisht. Por unë, duke qenë shumë i përgjegjshëm dhe i dashuruar me artistët që do të na vinin nga Kosova, kisha marrë masa duke vënë si rezervë energjie elektrike një bateri "Skoda" 12 voltëshe, për qendrën time të zërit, e cila mbante mikrofonat e këngëtarëve.

I vëmendshëm siç isha, po e ndiqja shfaqjen te portali i skenës, ku ndodhej qendra e zërit. Sapo pashë që ikën dritat, e ktheva çelësin e aparatit në krahun ku punonte me bateri, dhe mikrofonat – nga një shurdhim i menjëhershëm – buçitën përsëri. Por e keqja ishte se instrumentet elektronikë, si kitarat bas dhe sol, nuk punonin. Po ashtu, salla ishte në gjysmë errësirë, nën dritën natyrale që vinte nga dritaret.

Koncerti vazhdoi pa ndërprerje deri në atë çast kur u kthyen përsëri dritat.

Ky akt është diskutuar gjatë në atë kohë. Unë, as atëherë dhe as sot, nuk e kam parë si ndonjë meritë të veçantë, por si një ushtrim me përgjegjësi të detyrës që ka njeriu – sidomos kur ardhjet nga Kosova ishin ngjarje të veçanta dhe të mirëpritura për ne.

Tani që po i shkruaj këto kujtime, më duket vetja si Elon Musk-u i kohëve të atëhershme, me mjetet me bateri TESLA...?!

Eh Kosova, Kosova!!!

Ansambli **KASTRIOTËT** i Ferizajt ishte themeluar më 18 qershor 1967, me iniciativën e disa intelektualëve nga qyteti i Ferizajt, të drejtuar nga Rexhep Rifati, kryetari i parë i grupit artistik “Kastriotët”. Ai vazhdon edhe sot e kësaj dite të ketë veprimtari artistike e kulturore – sa në Kosovë, sa në Shqipëri, sa në Zvicër e më gjerë.

Unë kam takuar, pas luftës kuptohet, në mbrëmjet e *EtnoFest*-it në Kukaj më 5 gusht 2018, zotin Rexhep Latifi, që ka qenë themelues dhe përgjegjës i asaj kohe i Ansamblit. Ai më përmendi Nol Berishën, Feim Jupin dhe Nazmiye Hoxhën. Në atë rast ai nuk kishte qenë me ansamblin në Burizanë, por ishte i njohur me të gjithë pjesëtarët dhe kishte marrë pjesë në një turne të mëparshëm në Shqipëri. Ai ka botuar albume dhe libra për atë shoqatë kulturore.

Sot, shoqatën e drejton zoti Besnik Rrustemi. “Kastriotët” nuk e kanë ndërprerë aktivitetin e tyre. Ansambli mban lidhje të forta me Grupin e Pleqve të Krujës, që e drejton muzikanti i njohur dhe aktivisti i pashoq kulturor, Mehmet Llubani.

Pallati i Kulturës në Burizanë – qendër “turistike”

Në atë kohë, Burizana ishte caktuar si një qendër turistike për të huajt që vinin nga Perëndimi, të cilët ishin, në fakt, militantë të partive marksiste-leniniste, të majta. Ata vinin dhe vizitonin edhe Pallatin e Kulturës. Në fakt, ne mendonim se bota rrotullohej rreth nesh dhe shumë herë silleshim sikur ata kurrë nuk kishin parë një objekt aq të bukur kulturor!

Në Londër kam takuar një prej atyre që kishte ardhur në Burizanë, i cili sot është anëtar i Shoqatës Anglo-Shqiptare.

“Lezeti” i ardhjes së atyre turistëve ishte lahutari Dan Hima. Ai ishte shumë i moshuar. Vishej me kostume kombëtare vendase – me brekushe, jelek dhe qeleshe të bardhë, të rrafshët – dhe i binte lahutës. Ai sikur e ndiente se do të vinin të huajt dhe zbriste nga shtëpia, në lagjen Himaj, e ulej te lapidari dhe këndonte me lahutë.

Kur e pyesnin se sa vjeç ishte, ai përgjigjej:
“Katër zeta e përmbi,” domethënë më shumë se tetëdhjetë vjeç.

Vizita e fundit nga Kosova para pranverës së vitit 1981

Në vijim të vizitave të shqiptarëve nga Kosova ose nga Jugosllavia, ndoshta vetëm pak ditë para masakrës serbe ndaj studentëve të Universitetit të Prishtinës, në

fillim të marsit të vitit 1981, erdhi edhe një grup tjetër vizitorësh. Ata quheshin: **“Bujqit e Maleve të Ulqinit”**, pra vinin nga vendi që mbante këtë emër.

I pritëm me gëzim të madh. Kooperativa, në atë kohë, kishte ndarë një fond për të qerasur vizitorët me fruta të stinës, me konjak dhe me kafe.

Ky grup ishte i fundit, pasi ngjarjet e pranverës së vitit 1981 ndërprejnë çdo lloj komunikimi me Kosovën. Në të vërtetë, edhe pse nën represionin serb, dukej sikur ata ishin më të lirë se ne. Flisnin lirshëm, madje kënduan edhe këngë që ne ishim urdhëruar të mos i mbanim në repertorin tonë, për të mos provokuar.

Me atë grup ishin disa intelektualë të veshur shumë bukur. Ata drejtoheshin nga një shqiptar që quhej Banush, por edhe nga dikush tjetër që vinte nga Ambasada Jugosllave.

Në një moment, njëri prej tyre hapi xhaketën dhe pashë që xhepi i brendshëm i kishte plot me stilolapsa të bukur, të vendosur me rregull në rresht. Ai nxori një stilolaps për të ma dhuruar, por unë e refuzova. Të njëjtin gjest e bëri me të gjithë ata që i pritnin, por askush nuk e pranoi.

Ishte një paranojë e tmerrshme që na bënte të komunikonim me frikë dhe të mos lejonim të ngrihej asnjë lloj dyshimi se kishim shkëmbyer ndonjë gjë me ta. Pritja bëhej në mensën e kooperativës, por disa orë përpara tyre

vinte një furgon “Gaz” me disa njerëz që ne nuk i njihnim, të cilët futeshin dhe qëndronin brenda në kuzhinë...

Ky, pra, ishte grupi i fundit i vëllezërve tanë nga trojet shqiptare në ish-Jugosllavi që vizituan Burizanën në atë kohë.

Ndërgjegjësimi i njerëzve në Shqipëri për gjendjen në Kosovë – viti 1981

Pas kësaj filloi një lloj përpjekjeje për ndërgjegjësimin e shqiptarëve në lidhje me historinë e Kosovës. Në Krujë, në rrethe të ngushta intelektualësh, filloi të lexohej elaborati famëkeq i akademikut serb Vasa Çubriloqi, “Dëbimi i Shqiptarëve”, mbajtur para anëtarëve të një klubi shovinist serb në Sarajevë, në mars të vitit 1937. Udhëzimet e tij për shfarosjen e kombit shqiptar ishin rrëqethëse dhe tronditëse. Një takim i tillë u organizua edhe në Pallatin e Kulturës në Burizanë.

Për arsye që nuk dua t’i përmend në këto kujtime, ky dokument ishte mbajtur i fshehur nga populli shqiptar. Tani gjërat po dilnin, si “pa dashje”, në sipërfaqe. Pikërisht në këtë atmosferë të ndezur emocionale, ku dhimbja për vëllezërit dhe motrat tona matanë kufirit përplasej me pamundësinë absolute për t’i ndihmuar, na “erdhi në ndihmë” propaganda. E konsideroj veten si një ndër njerëzit që ishin më të ndikuar nga kjo situatë, për shumë

arsye që nuk janë objekt i këtyre kujtimeve. Por për të bërë diçka, më erdhi në ndihmë:

Drama “Toka e Ndezur” e Fahri Balliut, kushtuar Kosovës – e luajtur nga kosovarët e Mamurrasit, nën drejtimin e Kadri Roshit

Siç e përmenda më parë, periudha pas demonstratave të studentëve në Prishtinë, në pranverën e vitit 1981, solli edhe një aktivizim të ndjeshëm të artit dhe kulturës tek ne. Njerëzit tani po mësonin më mirë se çfarë ishte Kosova dhe çfarë kishte ndodhur atje. U shkruan shumë këngë, ansambli shtetëror e mbushi repertorin me materiale patriotike, u botuan vepra letrare, ndërsa radioja dhe televizioni buçisnin nga jehona e këtyre ngjarjeve – po ashtu edhe shtypi i shkruar.

Por, vepra më e bukur dhe më domethënëse e asaj kohe ishte drama “Toka e Ndezur”, e shkruar nga një djalosh nga Mokra, me emrin Fahri Balliu. Drama e tij u vu në skenë nga aktorët e Teatrit “Skampa” të Elbasanit.

Një ditë të mërkurë, në orën 12:00, isha ulur në zyrën time në Pallatin e Kulturës në Burizanë, përpara një radioje Iliria që kisha, dhe po prisja të dëgjoja atë emision që e donim shumë: “*Teatri në Mikrofon*”.

Atë radhë ishte transmetuar ajo dramë dhe, sapo filloi dialogu i parë, dallova një zë të ëmbël, shumë të njohur

dhe të dashur për veshin tonë: ishte zëri i Kadri Roshit, në dialog me Demir Hyskjen.

Emocioni që shkaktoi ajo dramë në valët e Radio Tiranës më tronditi thellësisht. U ndjeva i rrëqethur, i mbushur me urrejtje për atë që kishin bërë serbët ndaj vëllezërve dhe motrave tona në Kosovë. Isha i pafuqishëm të bëja ndonjë gjë – veçse të vajtoja.

Loja e Kadri Roshit me aktorët e Elbasanit tejkalonte çdo gjendje emocionale që mund të shkaktojë një dramë, sado bukur të jetë shkruar. Ajo e tejkalonte jo vetëm sallën ku luhej, jo vetëm audiencën e Radio Tiranës – por edhe kufijtë, kudo që të ishin vendosur shqiptarët. Ajo bënte thirrje për një betejë... që nuk dihej kur do t'i vinte dita.

Në atë kohë do të organizohej Olimpiada Kombëtare e Teatrove Amatore. Rrethi i Krujës duhej të merrte pjesë në këtë aktivitet me trupën e vet amatore.

Në fermën “Skënderbeu” të Mamurrasit ekzistonte një predispozitë e qartë për zhvillimin e lëvizjes amatore. Si një fermë e mirëorganizuar, me fonde të dedikuara për kulturën dhe me një numër të konsiderueshëm njerëzish të arsimuar, ajo përbënte një qendër të përshtatshme për të përfaqësuar Rrethin e Krujës në këtë veprimtari.

Punët e kulturës në Mamurras, në atë kohë, i drejtonte një djalë shumë i mirë, i quajtur **Vladimir Zhapa**. Ai ishte në kërkim të një vepre për ta vënë në

skenë. I frymëzuar nga drama *Toka e Ndezur*, i rekomandova pikërisht atë.

Nëse arti ka një mision — të frymëzojë dhe të edukojë masat — nuk kishte mjet më të goditur sesa të vihej në skenë ajo dramë, pikërisht në atë qytet. Arsyet ishin të shumta, por më kryesorja ishte se Mamurrasi kishte një numër të konsiderueshëm banorësh me origjinë nga Kosova: shumica të shpërngulur që në kohën e Mbretërisë, e të tjerë në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore.

Në të vërtetë, ajo dramë pasqyronte dramën personale të secilit prej atyre banorëve me prejardhje kosovare. Nëse do të angazhoheshin në atë shfaqje, ata nuk do të luanin thjesht një rol – **do të luanin vetveten.**

Megjithatë, ideja se po luanim një dramë për Kosovën më intrigonte, joshte, tërhiqte që të bëja çmos të isha aty. Nuk e mbaj mend se në çfarë rrethanash u propozua që trupa të vihej nën kujdesin e një rregjisor i cili do ta “mbështillte” mirë trupën. Por di që atë e mori në dorë

Artisti i Popullit Kadri Roshi.

Ardhja e Kadri Roshit në qytezën e punëtorëve të bujqësisë së Fermës “Skënderbeg”, u prit si një lajm i madh, i jashtëzakonshëm, triumfal.

Ai ishte një njeri që prekte telat e dhimbjes së njerëzve, emocionet, që i bentë ata të rrënoqetheshin, të përloreshin, të prisnin çdo fjalë që dilte nga goja e aktorëve që ai përgatiti sikur sillte një lajm të madh një njoftim për një ngjarje tronditëse. Ai ishte një njeri që frymëzonte, që e bënte edhe fermerin më të pa njohur me ligjet e teatrit një njeri që shkelqente në skenë.

Drama po ngrihej dhe trupa çdo ditë e më shumë pasurohej me dijenitë për teatrin dhe atë çfarë po bënin. Ata po kuptonin gjithnjë e më mirë se misioni i tyre nuk ishte thjeshtë të luanin një dramë, por të edukonin një popull dhe t'i rrëfenin tragjedinë tonë kombëtare të ndodhur në pjesën tjetër tonën, matanë kufirit.

Prandaj një ditë Profesori, me të cilin takohesha shumë shpesh më tha:

“E kam përfunduar punën në tavolinë. Aktorët duan ‘të ngrihen në këmbë’. Por skena e vatrës së kulturës në Mamurras, ku bejmë prova ne, është aq e vogël sa asnjë mizanskenë nuk ndërtohet dot.

E kuptova menjëherë se për çfarë bëhej fjalë. I thashë se do të ishte një privilegj dhe nder i madh për mua nëse do të shfrytëzonin skenën dhe sallën e Pallatit të Kulturës në Burizanë, ku punoja unë. Ai u lumturua dhe ndërhyri pranë autoriteteve që të vihej në dispozicion një autobus, i cili do t'i merrte dhe kthente amatorët nga Mamurrasi në Burizanë.

Ata nisën të vinin rregullisht për prova. Një ditë, në atë qendër mbërriti një autobus plot me turistë.

Udhërrëfyesi shqiptar i grupit të huaj, me të cilin njihesha, më përshëndeti përzemërsisht. Unë i tregova se aty, në ato çaste, po punonte Kadri Roshi. Ai u mrekullua – emri i profesorit ishte intrigues për çdo shqiptar – dhe më tha:

— *Po sikur t'i fusim turistët në sallë dhe të shohin pak nga ajo që bën profesori?* — më tha udhërrëfyesi.

Rashë dakord. Në fakt, salla ishte shumë e mirë, e pastër dhe e mirëmbajtur.

Turistët ishin të gjithë të pajisur me aparate fotografike Polaroid – aparate me blic që fotografonin dhe printonin menjëherë. Aktorët ishin të veshur me rekuizitën e tyre.

Turistët hynë në sallë. U ulën. U hap perdja dhe filloi ajo skenë që profesori e konsideronte si më të përgatiturën. Ajo zgjati rreth dhjetë minuta, duke ardhur drejt kulminacionit në një pasthirrmë të fortë:

— *Kuku! Kuku!*

Të huajt, natyrisht, nuk kuptuan se çfarë u tha në skenë, por, të mësuar me teatrin në vendet e tyre, shpërthyen në blice Polaroidësh dhe duartrokitje. Ishte një moment që nuk harrohet.

Pas tre muajsh provash intensive, erdhi edhe koha për të konkurruar në Lezhë. Aq shumë isha miqësuar me

profesor Kadriun, sa më dukej si një vit i tërë nëse nuk e takoja qoftë edhe për një ditë.

Një ditë më thirri veçmas dhe më tha:

— *Dua që oponentin e kësaj shfaqjeje ta bësh ti. E ke ndjekur që në embrion dhe dua që, kur të mblidhet komisioni i vlerësimit, të jesh ti ai që do të flasë për vlerat e saj.*

Ndoshta ky ishte momenti më i rëndësishëm i jetës sime në historinë e të shkruarit tim për artin dhe kulturën.

Të nesërmen e shfaqjes në Lezhë, u zhvilluan edhe vlerësimet. Shfaqja fitoi vendin e parë në rang Republike. Pata nderin që, plot me emocion, të paraqisja analizën time mbi shfaqjen, të cilën ia dhurova, të shkruar në letër, autorit të dramës – **Fahri Balliut**.

Vizitorët vendas të Pallatit

Pallati kishte edhe një grup vizitorësh të përhershëm: djem e vajza që vinin për të punuar nga Tirana. Ndër ta përmendet Fatmir Laçi, i cili, nëse nuk gaboj, pas një kohe u transferua në Ministrinë e Tregtisë së Jashtme. Atje ai shoqëronte grupe turistike që shpesh i ndalonte edhe në Burizanë, për shkak të njohjes së mëparshme me zonën dhe njerëzit. Sot ai është President i Shoqatës Kombëtare të Noterëve.

Të tjerë emra që vlen të përmenden janë: Vladimir Jordani, mësuesja Zina, mësuesja Hajrie Gashi, Edi Pengili–Musaraj nga Kruja, si dhe Edmondi, bashkëshorti

i saj, agronom. Po ashtu, Fatmira Nova, inxhinierë në sektorin e investimeve, e cila më vonë u fejuar me diplomatin Jorgji Kote – me të cilët ruaj ende lidhje të ngushta që nga ajo kohë e deri më sot, nga Brukseli, ku jetojnë aktualisht.

Mbledhja e folklorit të zonës në Burizanë

Përkrah punëve të tjera në Pallatin e Kulturës, ne merreshim edhe me mbledhjen e këngëve dhe valleve karakteristike të zonës. Në vitin 1978 do të mbahej Festivali Kombëtar i Folklorit, dhe ne po përgatiteshim me përkushtim për të përfaqësuar denjësisht rrethin.

Kishim siguruar një aparat regjistrimi “Grundig” për inçizimin e materialeve. Ishte disi i rëndë për t’u mbartur, por ishim të lumtur që e kishim në dispozicion. Për këtë qëllim vizitua çdo vatër kulturore në të gjitha fshatrat e zonës. Ndër to, edhe në Picrragën malore.

Atje ndodhej një zonjë e njohur, Vajë Hidri, e cila punonte në magazinën e drithërave dhe këndonte me një bukuri të rrallë këngë të vjetra folklorike. Prej saj mësova se reminishencat e kohës së Perandorisë Osmane aty ende jetonin, ndoshta më gjallë se në çdo vend apo krahinë tjetër.

Bashkë me Tafën, e regjistruam një nga këngët që ajo na këndoi me gjithë shpirt:

**N'at sahat që ka knu gjeli,
 Sylejman t'erdhi haberi!
 Sylejman o bir,
 Shkove n'Manastir,
 E ke lanë nanën jesir!**

Murat Xhafa – Kryetari i ri i Kooperativës së Tipit të Lartë Burizanë

Erdhi një moment kur Rrema doli në pension dhe vendin e tij e zuri një djalosh vendali – Murat Xhafa. Ai kishte përfunduar studimet në Institutin e Lartë Bujqësor në Kamëz dhe ishte plot energji e vullnet për punë. Prej disa kohësh ai shërbente si kryeagronom i kooperativës. Ishte një djalë simpatik, i dashur dhe i komunikueshëm – ose siç themi sot (edhe pse në atë kohë kjo shprehje nuk përdorej): mendjehapur.

Lajmi i largimit tim nga Burizana

Një mëngjes të qershorit të vitit 1983, sapo arrita në punë, gjeta Murat Xhafën pikërisht në të njëjtin shesh ku isha paraqitur për herë të parë më 16 gusht 1975. Ai më thirri dhe, sapo iu afrova, më tha me një buzëqeshje ngacmuese:

— Ore, po nuk paske qenë burrë i mirë, siç të dinim ne ty!?

I habitur, iu përgjigja:

— Pse? Çfarë të keqe u paskam bërë unë juve?

Ai qeshi dhe m'u kthye:

— Mos bëj sikur s'din gjë!

— Çfarë i thashë unë? Se vërtet nuk po kuptoj...

— Atje, pra, atje... Pse gjasme nuk din ti?!

— Jo, – i thashë, – më habit... Çfarë më ka ndodhur?

Ai qeshi dhe më tha:

— *Mendoja se ndokush do të ta kishte thënë: mbrëmë, Komiteti Ekzekutiv vendosi që ti të largohesh nga Burizana dhe të caktohesh Drejtor i Pallatit të Kulturës në Laç. Unë, me zemër, isha kundër atij vendimi – por me dorë votova që ti të shkosh atje. Për ne nuk është mirë... por për ty do të jetë shumë më mirë – më tha Murati, me sinjeritet të plotë.*

Në atë çast, isha vërtetë i përfuturuar për këtë vendim.

Më vonë, i mora vesh të gjitha detajet dhe arsyet që qëndronin pas tij. Por ajo që ka rëndësi të theksohet është se, pas atij momenti, filloi një kapitull krejt i ri në jetën time.

Lamtuirë, Burizanë!

U largova nga Burizana në qershorin e vitit 1983, duke marrë me vete kujtimet e çmuara për njerëzit që

njoha dhe punova me ta gjatë asaj periudhe të paharrueshme.

Nga Rrema mësova përkushtimin dhe ekzigjencën që kërkonte puna në atë kohë — disiplinën e hekurt, përgjegjësinë e palodhur, sakrificën pa orar.

Nga kosovarët Sejdiu, Zeka, Shefqeti, Rizai dhe Ismeti mësova shumë për Kosovën – për historinë, shpirtin dhe krenarinë e atij vendi të përvuajtur.

Nga Shaban Hima mësova tolerancën dhe përkujdesjen për njerëzit.

Nga i biri i tij, Agimi, mbaj mend qetësinë dhe kënaqësinë e të qenurit pranë një njeriu që fliste me pasion për kuriozitete shkencore.

Nga Mustafa Rryçi mësova sesa ndikim të madh mund të ketë një njeri në edukimin muzikor të një komuniteti.

Nga Sabriu mësova artin e dizenjimit, një aftësi që mund ta kisha ushtruar, falë mjeshtërisë së tij si autodidakt i talentuar.

Nga Murat Xhafa mora lajmin e madh për një dritare të re që po hapej në jetën time.

Mbi të gjitha, aty krijova familjen time të mrekullueshme dhe të lumtur — themelin dhe mbështetjen më të madhe të veprimtarisë sime të mëvonshme në jetë.

Prolog

Ngado që më çoi jeta — tetë vite në Pallatin e Kulturës në Laç, pesë vite në Konsullatën e Përgjithshme të Shqipërisë në Stamboll, tre vite në organizatat shqiptaro-amerikane *Federata Pan-Shqiptare e Amerikës VATRA* dhe *Liga Qytetare Shqiptaro-Amerikane* në Nju Jork, nëntë vite si punonjës ndërkombëtar i Kombeve të Bashkuara në Nju Jork dhe në Kosovë, tre vite si Drejtor i Departamentit të Marrëdhënieve Rajonale në Ministrinë për Evropën dhe Punët e Jashtme në Tiranë, katër vite në Ambasadën e Republikës së Shqipërisë në Mbretërinë e Bashkuar dhe Irlandën e Veriut, madje edhe gjatë viteve të pensionit — kurrë nuk e kam harruar se themelet e shumë - çkaje që kam ndërtuar i mora pikërisht në Burizanë.

Aty, në kushtet e vështira të jetës së kohës, u formova profesionalisht dhe njerëzisht. Ato sfida përballoheshin e sfidoheshin nga mirësia, bujaria dhe mençuria e njerëzve të Burizanës — që unë do t'i kujtoj me respekt dhe mall deri në fund të jetës sime.

Mal Berisha,
Tiranë, qershor 2024.

